

การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแบบมีส่วนร่วม
ของชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษา เครือข่ายอาสาสมัคร
พิทักษ์ทะเล (อสทล.) บ้านท่าพิกุล อำเภотаฉาง
จังหวัดสุราษฎร์ธานี *

The Management of Coastal and Marine Resources for
Sustainable Community Engagement on Coastal and
Marine Resources : A Case Study of Marine Rangers
Network of Thaphikul Village, Thachang Sub – District,
Thachang District, Suratthani Province, Thailand

วิศาล ศรีมหาโว

Wisarn Srimahawaro

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Faculty of Humanities and Social, Suratthani Rajabhat University

Email: wisarnhumansru@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์
1) เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง
ในชุมชนบ้านท่าพิกุล และ 2) ค้นหากลยุทธ์ทางเลือกของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเล
และชายฝั่งอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านท่าพิกุล ใช้วิธีศึกษาโดยการวิเคราะห์เอกสาร

* ได้รับบทความ: 9 กุมภาพันธ์ 2564; แก้ไขบทความ: 14 มีนาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 17 มีนาคม 2564

การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก (SWOT Analysis) และการวิเคราะห์กลยุทธ์ทางเลือกแบบไขว้ (TOWS Matrix) กับบุคคลผู้มีส่วนได้เสีย กับเครือข่าย จำนวน 55 คน

ผลการวิจัยพบว่า บริบทบ้านท่าพิกุลเป็นพื้นที่ชายฝั่งทะเลทางอ่าวไทยและเป็นส่วนสำคัญของพื้นที่ที่เรียกว่า “อ่าวบ้านดอน” มีทรัพยากรและระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์และเป็นชุมชนเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ต่อมาเกิดการบุกรุกพื้นที่จากนายทุนภายนอกเปลี่ยนพื้นที่เดิมให้กลายเป็นที่อยู่อาศัยและที่ประกอบอาชีพ ชุมชนมีการรวมตัวตั้งกลุ่ม “อาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.)” แต่ยังขาดการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ การศึกษาสภาพปัญหาของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พบว่า 1) ชาวบ้านบางส่วนยังขาดความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร และการจัดการชุมชนพึ่งตนเองบนฐานของทรัพยากร 2) ยังมีการบุกรุกป่าชายเลนเพื่อที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพ และ 3) เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) มีข้อจำกัดในการดำเนินงานโดยเฉพาะระบบสวัสดิการ ส่วนการค้นหากลยุทธ์ทางเลือกของการบริหารจัดการพบว่า 1) กลยุทธ์เชิงรุก ได้แก่ การเสริมสร้างศักยภาพและสมรรถนะแก่กลุ่มเครือข่ายอาสาสมัครฯ การใช้เครื่องมือเชิงบูรณาการภูมิปัญญาชาวบ้านกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ และการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้สื่อสังคมออนไลน์ 2) กลยุทธ์แก้ไข ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนการสร้างความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกการพัฒนาเชิงบูรณาการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการตนเอง 3) กลยุทธ์ป้องกัน ได้แก่ การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาพัฒนาแบบประชาอาสาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงบริบทพื้นที่และการเร่งขยายขอบเขตโครงการทวงคืนผืนป่าให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น และ 4) กลยุทธ์แก้วิกฤต ได้แก่ การบังคับใช้กฎหมายให้ทั่วถึงเป็นธรรม และการเพิ่มมาตรการเฝ้าระวังป้องกันการอนุรักษ์พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ด้วยวิธีเชิงบูรณาการ

คำสำคัญ: การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง; การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน; ยุทธศาสตร์; กลยุทธ์ทางเลือก

Abstract

The Qualitative research is an action research. The purposes of this study were: 1) to study of context and conditions of marine and coastal resource management in Thaphikul Community 2) to find out alternative strategies formarine and coastal resources participation management of the community. The data was collected by means a documentary analysis, in-depth interview, focused group discussion, SWOT analysis and TOWS matrix with 55 stakeholders of the network.

The research results were found that Thaphikul Community, was a coastal area on the Gulf of Thailand and was an integral part of the area known as “Ban Don Bay”. In the past there were plenty marine and coastal resources which was owned and took benefits by local villagers. Afterward, there were outsiders who took advantage in the area by turning the area into residential and commercial areas, Then the community had formed a group named “Marine Rangers Volunteer” Still, the group lacked of effective resource management. It was found that 1) most of the villagers lacked of knowledge and awareness on not only resource conservation rentals understanding themselves - sustaining management on their resource base. 2) The theft of forests for housing and work had occurred. There were some limitations in work, with a specific system of tracking, search and alternative approaches found that 1) Proactive strategies including strengthening and working of Marine Rangers, the use of integrated tools for the villagers with new technologies and social media optimization. 2) Remediation strategy including support the creation of knowledge, understanding and development of integrative participation. 3) Prevention strategies including adapting the civil volunteer development period to suit changes in the context of the area and accelerating the expansion of the forest reclamation program. And 4) Solving strategies including enforcing fair and

thorough law enforcement and increasing surveillance measures to prevent and conserve plant and animal species through an integrated approach

Keywords: marine and coastal resource management; sustainable community engagement; strategies; alternative strategies

1. บทนำ

ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมีความสำคัญอย่างยิ่งกับเศรษฐกิจของประเทศ โดยที่ประเทศไทยมีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 3,148.23 กิโลเมตร ครอบคลุมจังหวัดชายฝั่งทะเล 23 จังหวัด โดยชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย มีความยาว 2,055.18 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 17 จังหวัด และชายฝั่งทะเลด้านอันดามัน มีความยาว 1,093.14 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ชายฝั่งทะเลรวม 6 จังหวัด (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2556) ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดชายฝั่งทะเลของประเทศจึงดำรงชีพด้วยการอาศัยทรัพยากรชายฝั่งหรือทรัพยากรในทะเล รวมทั้งการใช้พื้นที่ชายฝั่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อการบริโภคและขายเป็นสินค้าทั้งในระดับประเทศและเป็นสินค้าส่งออกในต่างประเทศ (วิลาสินี กนิษฐานพวงศ์, 2556) พื้นที่ชายฝั่งจึงมีความสำคัญต่อประเทศ สร้างงานให้แก่ชาวชนบทที่อยู่ในบริเวณชายฝั่ง และการผลิตสินค้าสำหรับการส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ผลจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการประมงที่มีการใช้เครื่องมือประมงหลายประเภทที่ทันสมัยและวิธีการทำประมงที่มุ่งเน้นปริมาณการจับสัตว์น้ำโดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศของทรัพยากรสัตว์น้ำ ทำให้ปริมาณของสัตว์น้ำลดลงเรื่อย ๆ ทำให้ชุมชนประมงพื้นบ้านต้องดิ้นรนเพื่อหาทางแก้ปัญหาปากท้องของตนเอง โดยเกิดการรวมเป็นองค์กรในระดับชุมชนที่เน้นการแก้ปัญหาปากท้องและปัญหาหนี้สิน รวมทั้งการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล (กรรณิการ์ นาคฤทธิ, 2558)

ปัจจุบันทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของประเทศไทยเสื่อมโทรมลงอย่างมาก อันเป็นผลจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจบริเวณชายฝั่ง ทำให้ป่าชายเลนซึ่งเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนและเป็นแนวป้องกันชายฝั่งถูกทำลายจนลดลงจากการสำรวจพื้นที่ป่าชายเลนครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 พบว่ามีเนื้อที่ทั้งหมด 2.29 ล้านไร่ แต่เหลืออยู่เพียง 1.57 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2556 โดยการบุกรุกเข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าชายเลนมีหลายรูปแบบ เช่น การทำสัมปทาน ผิดเงื่อนไขการขยายพื้นที่ทำนาเกลือ และการท่องเที่ยว เป็นต้น พื้นที่ป่าชายเลนจึงลดลงอย่าง

รวดเร็วในช่วงปี พ.ศ. 2522 - 2526 ซึ่งเป็นช่วงที่ธุรกิจนากุ้งเริ่มแพร่หลาย (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558) รายงานของ ศิริชัย กุมารจันทร์ (2558) พบว่า จากการที่ภาครัฐบริหารจัดการป่าชายเลนตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา (ช่วงระยะเวลาประมาณ พ.ศ. 2515 - 2545) ป่าชายเลนกลับมีสภาพทรุดโทรมลง เนื่องจากการทำไม้อย่างผิดหลักวิชาการและการลักลอบตัดฟัน และการปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำการเกษตร เช่น ทำนาข้าว สวนมะพร้าว และปลูกปาล์มน้ำมัน เป็นต้น อีกทั้งมีการดำเนินโครงการพัฒนาของรัฐ เช่น การสร้างท่าเทียบเรือ การสร้างโรงไฟฟ้า และการตัดถนนผ่านป่าชายเลน นอกจากนั้นการขยายตัวของชุมชนก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีการรุกร้าป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง

ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัญหาที่ซับซ้อน ไม่ใช่เป็นเพียงปัญหาของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติเพียงอย่างเดียวแต่โยงใยไปถึงประเด็นปัญหาสังคมปัญหาเศรษฐกิจทิศทางการพัฒนาประเทศและปัญหาคุณภาพชีวิต ในการแก้ปัญหาทรัพยากรในฐานะผู้ดูแลสังคมจะจัดการและแก้ปัญหาโดยยึดถือมุมมองและวิธีการแบบรัฐอย่างเดียวคงไม่ได้ ควรจะมีการเปิดโอกาสให้ฝ่ายต่าง ๆ ให้มีทางเลือกในการจัดการโดยทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจคือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2551) และจากงานวิจัยจากหลายพื้นที่ทั่วโลกของ Ostrom (2010) พบว่าในหลายกรณี ผู้ใช้ทรัพยากรสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการจัดการทรัพยากรโดยภาครัฐจะมีประสิทธิภาพต่ำกว่าการจัดการโดยองค์กรชุมชน (โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง, 2549) นอกจากนั้นมิงงานวิจัยจำนวนมากเรียกร้องให้คืนสิทธิการจัดการทรัพยากรกลับไปให้ชุมชน หรือให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น ใน อร์ทัย หนูสงค์ (2560) สอดคล้องกับข้อสังเกตของ ชลบุญนาค (2554) ซึ่งได้จากการศึกษางานของ Professor Dr.Elinor Ostrom และงานที่เกี่ยวข้องกับสถาบันด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมว่า “การฝากความหวังไว้กับชุมชนเพียงสถาบันเดียวค่อนข้างมีความเสี่ยงต่อการที่ชุมชนอาจจะไม่สามารถปรับตัวได้ดีพอในโลกที่สภาพสิ่งแวดล้อมและบริบทเชิงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่อย่างต่อเนื่อง ควรพิจารณาถึงลักษณะของโครงสร้างสถาบันการจัดการสิ่งแวดล้อมที่มีความเชื่อมโยงกัน ทั้งในระดับเดียวกัน และต่างระดับกันมากขึ้น เพื่อให้ทราบถึงลักษณะที่ควรจะเป็นและแนวปฏิบัติที่ควรจะทำ เพื่อให้เกิดการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น ให้สามารถปรับตัวทันกับสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้”

จากความสำคัญข้างต้น จึงเกิดแนวคิดเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน (common-pool resource) ในขณะที่ Carlson and Berkes (2005) เน้นว่า การจัดการร่วมกัน (co-management) จะเป็นรูปแบบของการจัดการที่มีการแบ่งปันอำนาจกัน (power sharing) ระหว่างรัฐและชุมชนผู้ใช้ทรัพยากร ซึ่งน่าจะเป็นทางออกที่เหมาะสมสำหรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน มากกว่าการจัดการเชิงเดี่ยวที่ได้รับการพิสูจน์แล้วว่าล้มเหลวในการนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทยและจากการที่บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอนาทม จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นพื้นที่สำคัญของทรัพยากรอ่าวบ้านดอน ชาวบ้านท่าพิกุลจึงได้จัดตั้งกลุ่มเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) ขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. 2558 เพื่อดูแลและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาแต่เครือข่ายยังขาดกลยุทธ์ทางเลือกในการพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่มีประสิทธิภาพ จึงเป็นที่มาของงานวิจัยดังกล่าวเพื่อหาคำตอบของโจทย์การวิจัย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของบ้านท่าพิกุล
2. เพื่อศึกษากลยุทธ์ทางเลือกของการพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.)

3. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นกรณีตัวอย่าง (Case Study) กับการบริหารจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง โดยดำเนินการเป็นลำดับดังนี้

1. กลุ่มประชากรเป้าหมายในการวิจัย ประกอบด้วย คณะกรรมการอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) 15 คน สมาชิกเครือข่าย 20 คน ผู้นำท้องที่ 2 คน ผู้นำท้องถิ่น 2 คน ผู้นำชุมชน 10 คน ตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง 2 คน และตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน 4 คน รวม 55 คน ที่คัดเลือกโดยวิธีการเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) ทั้งหมดถือเป็นผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) ของการวิจัยครั้งนี้

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) และวิเคราะห์แบบไขว้ (TOWS Matrix) ตรวจสอบความตรงของข้อคำถาม (Content Validity) และปรับแก้ให้มีความตรงของข้อคำถามตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้การตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Subject Matter Specialist: SMS) จำนวน 5 ท่าน

3. การรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากจัดทำข้อคำถามและปรับแก้ข้อคำถามให้ตรงกับวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเอง โดยมีทีมงานเป็นผู้ช่วยในกระบวนการเก็บข้อมูล และตรวจสอบความถูกต้องจากเอกสารงานในพื้นที่และจากเวทีสนทนากลุ่ม จากนั้นนำมาตรวจสอบเนื้อหา จัดระเบียบหมวดหมู่ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในภายนอก และการวิเคราะห์แบบไขว้ นำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

4. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถสรุปตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. **บริบทพื้นที่และสภาพปัญหา**ของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งบ้านท่าพิกุล ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉาง อำเภوتاฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการศึกษาพบว่าชุมชนมีพื้นที่ส่วนหนึ่งติดปากทะเลทางฝั่งอ่าวไทย และเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งที่สำคัญของอ่าวบ้านดอน คำว่าพิกุลมาจากชื่อต้นพิกุลที่อยู่บริเวณท่าเรือเก่าเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันแบ่งพื้นที่เป็น 3 เขตด้วยกัน คือ เขตแนวริมคลองตั้งแต่ริมทางรถไฟไปถึงสามแยกบริเวณศาลากลางหมู่บ้านเรียก“บ้านท่าพิกุล” เขตส่วนจากศาลาประจำหมู่บ้านแยกทางขวามือเรียกว่า“บ้านเกาะเปี้ย”และเขตแยกไปทางซ้ายเรียกว่า“บางทองดี”เป็นที่ที่มีทรัพยากรทะเลและชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์และเป็นที่ตั้งบ้านเรือน การประกอบอาชีพและแหล่งเศรษฐกิจสำคัญบนฐานของทรัพยากรของชาวบ้านมาช้านาน ในระยะต่อมาด้วยความเจริญตามกระแสทุนนิยมทำให้ชาวบ้านเริ่มประสบปัญหาอันเกิดจากนายทุนจากภายนอกชุมชนเข้ามาพัฒนาพื้นที่เชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือทำประมงที่ทันสมัยและผิดกฎหมาย อีกทั้งมีการบุกรุกพื้นที่เพื่อจับจองปักแนวเขตแสดงความเป็นเจ้าของในการเลี้ยงหอยแครง มีผลทำให้ชาวบ้านมีความยากลำบากในช่องทางทำมาหากินมากขึ้น และเกิดการรวมตัวจัดตั้ง “กลุ่มเครือข่ายอาสาสมัคร

พิทักษ์ทะเล (อสทล.)”ในปี พ.ศ. 2558 เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลร่วมกัน แต่การสรุปบทเรียนของคณะกรรมการเครือข่าย พบว่า ยังขาดกลยุทธ์ทางเลือกของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับประเด็นปัญหาของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและจิตสำนึกการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองบนฐานของทรัพยากรแบบยั่งยืนอย่างไรก็ตาม มีชาวบ้านบางส่วนบุกรุกป่าชายเลนเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและการประกอบอาชีพ โดยพยายามสร้างหลักฐานเชิงรูปธรรมเพื่อรองรับกฎหมาย เช่น การปักแนวเลี้ยงหอยแครง โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่หลายหน่วยงานให้การสนับสนุน ส่งเสริม สงวน คุ่มครอง และฟื้นฟู แต่ยังคงขาดการบูรณาการและแนวปฏิบัติกฎหมายใหม่ที่เอื้อต่อการพัฒนา ระบบสวัสดิการของสมาชิก อสทล.

2. ผลการวิเคราะห์ค้นหากลยุทธ์ทางเลือกของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) พบว่า 1) กลยุทธ์เชิงรุก (S+O) ที่ควรเร่งดำเนินการ ได้แก่ การเสริมสร้างศักยภาพและสมรรถนะการดำเนินงานเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) ด้วยเครื่องมือเชิงบูรณาการ ระหว่างภูมิปัญญาชาวบ้านกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การประเมินตรวจสอบการดำเนินงานด้วยหลักการจัดการแบบ “PDCA” การสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาเศรษฐกิจพึ่งตนเองบนฐานของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง การพัฒนางานด้านการใช้สิทธิอำนาจหน้าที่และสวัสดิการของสมาชิกอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) และการพัฒนาการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) มาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติงาน 2) กลยุทธ์แก้ไข (W+O) ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการพัฒนาการมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการแบบจัดการตนเอง (Self Governance) 3) กลยุทธ์ป้องกัน (S+T) ได้แก่ การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาทำงานของอาสาพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ให้สอดคล้องกับบริบทของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และการขยายงานในโครงการทวงคืนผืนป่าให้มีผลทางปฏิบัติให้มากยิ่งขึ้น และ 4) กลยุทธ์แก้วิกฤต (W+T) ได้แก่ การเพิ่มมาตรการการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการทำประมงผิดกฎหมาย และการเพิ่มมาตรการเฝ้าระวังป้องกันการอนุรักษ์พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ด้วยวิธีเชิงบูรณาการ

5. อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยเป็น 2 ตอน ได้ดังนี้

1. บริบทพื้นที่และสภาพปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พื้นที่ฝั่งตะวันออกของชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ถูกนายทุนบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนด้วยการทำประมงด้วยเครื่องมือที่ทันสมัย การจับจองเป็นเจ้าของพื้นที่เพื่อเลี้ยงหอยแครง และเป็นปัญหาการแย่งชิงพื้นที่เลี้ยงหอยแครงเช่นเดียวกันกับกรณีปัญหาโดยภาพรวมของอ่าวบ้านดอน แม้จะมีการก่อตั้งกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเลและชายฝั่ง (อสทล.) แต่ก็ยังมีข้อจำกัดอีกมากของการดำเนินงาน จึงมีความจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ได้รับความร่วมมือ ส่งเสริมสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ชำนาญ พิทักษ์และคณะ ในศิริชัย กุมารจันทร์ (2555) ที่ศึกษาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาจังหวัดตรัง และจังหวัดสุราษฎร์ธานี และพบว่าแนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นสามารถนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและยั่งยืน สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การสร้างกลไกและเครือข่ายความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องรวมทั้งการกำหนดแนวทางและมาตรการสนับสนุนที่เหมาะสมของฝ่ายต่าง ๆ โดยรูปแบบของการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติกรอย่างแข็งขันของชุมชนและองค์กรชุมชน เพื่อนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ของการปฏิบัติและสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

สำหรับประเด็นสภาพปัญหาของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ผลการศึกษาค้นพบว่า ยังมีชาวบ้านบางส่วนบุกรุกป่าชายเลนเพื่อที่อยู่อาศัย และการประกอบอาชีพด้วยเครื่องมือทันสมัย โดยพยายามสร้างหรือหาหลักฐานมารองรับ เช่น การปักจองแนวเขตเลี้ยงหอยแครง ที่เป็นปัญหาส่วนหนึ่งของอ่าวบ้านดอน แม้ว่าโครงการพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจะถูกบรรจุไว้แล้วในแผนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่มักไม่ค่อยได้รับการนำมาพิจารณา แม้มีหน่วยงานรัฐหลายหน่วยเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน และแม้มีงานด้านอนุรักษ์อยู่หลายด้านที่สามารถดำเนินการได้ตามกฎหมายใหม่ แต่ทางราชการที่เกี่ยวข้องและกลุ่มเครือข่ายยังไม่มีมีการดำเนินการอย่างจริงจังในทางปฏิบัติ สมาชิกเครือข่ายยังขาดจิตสำนึกอันเป็นที่มาของการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทะเลเพื่อพัฒนาแนวทางและวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจพึ่งตนเองบนฐานของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแบบชุมชนยั่งยืน ซึ่งผลการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อภิษฎา คุณาพรธรรม (2551) ที่ศึกษาการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด และพบว่า 1) ภายในชุมชนเกิดการพัฒนาทางด้านประชาสังคม มีการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยพัฒนาขึ้นมาจนเป็นการรวมกลุ่มที่เรียกว่า “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน” รวมทั้งมีการขยายเครือข่ายจนเกิดเป็นภาคีเครือข่ายร่วมกับกับหน่วยงานต่างๆ 2) ภายในชุมชนมีการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชุมชน คือ มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาเป็นกระบวนการผลิตที่ไม่ทำลายระบบนิเวศ มีการควบคุมทางสังคม ด้วยการกำหนดข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนชุมชน และยังมีการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นและจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชนขึ้นมา และ 3) มีการผลักดันแผนโครงการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการจัดระเบียบสังคมและแผนการจัดการป่าชายเลน เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

2. การวิเคราะห์ค้นหากลยุทธ์ทางเลือกการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่พบว่า กลยุทธ์เชิงรุก (S+O) ได้แก่ การเสริมศักยภาพและสมรรถนะการดำเนินงานเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) ด้วยเครื่องมือเชิงบูรณาการระหว่างเทคโนโลยีทันสมัยกับภูมิปัญญาชาวบ้าน การประเมินและตรวจสอบผลการดำเนินงานด้วยการบริหารจัดการ “PDCA” การส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองบนฐานของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง การริเริ่มพัฒนางานใหม่ ๆ ตามที่กฎหมายปัจจุบันกำหนดให้สามารถดำเนินการได้ และการพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) กลยุทธ์แก้ไข (W+O) ได้แก่ การสนับสนุนเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นพึ่งตนเองแบบมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนเชิงบูรณาการอย่างยั่งยืน ที่เป็นต้นทางของการบริหารจัดการตนเอง (Self Governance) ได้ในอนาคต กลยุทธ์เชิงป้องกัน (S+T) ได้แก่ การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาการพัฒนาเชิงประชาอาสา ให้เหมาะสมกับลักษณะของบริบทสภาพดินฟ้าอากาศ และควรขยายพัฒนาโครงการทวงคืนผืนป่าให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และกลยุทธ์แก้วิกฤต (W+T) ได้แก่ การเพิ่มมาตรการป้องกันและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดต่อผู้กระทำความผิด และการใช้เครื่องมือประมงผิดประเภท และการเพิ่มมาตรการเฝ้าระวังการอนุรักษ์พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์โดยวิธีเชิงบูรณาการ ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Fleishman (2006) ที่สังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการร่วมในประเทศไทยจากงานวิจัยในพื้นที่บ้านบางจันบ้านหาดทรายเปลือกหอย จังหวัดพังงา บ้านอ่าวลม (นามสมมติ) และ

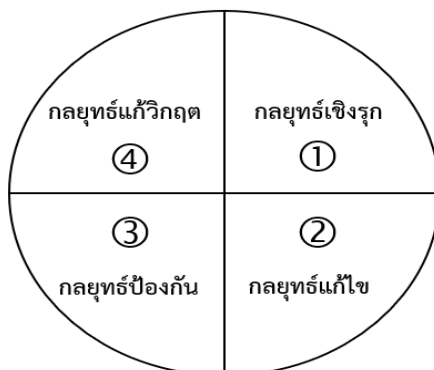

บ้านหัวเขา จังหวัดสงขลา และเสนอเงื่อนไขในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและประมงร่วมไว้ว่าต้องประกอบด้วยกลยุทธ์ทางเลือกที่หลากหลาย 1) มีความสมดุลของอำนาจและการจัดสรรความรับผิดชอบ ในกรณีการจัดการร่วมรัฐบาลต้องลดอำนาจของตนที่ลงสู่ท้องถิ่นและเพิ่มอำนาจแก่ชุมชนและท้องถิ่นให้มากขึ้น 2) ชุมชนต้องมีองค์กรเครือข่ายเสริมสร้างศักยภาพจิตสำนึกการดำเนินงาน การติดตาม ตรวจสอบการจัดการของตนเองที่มีศักยภาพ เพื่อให้การเจรจาต่อรองมีประสิทธิภาพสูง และสามารถสร้างอำนาจอย่างเท่าเทียมกัน 3) มีการสนับสนุนเสริมสร้างจิตสำนึกด้วยความเสมอภาคในการจัดการระหว่างชุมชนกับรัฐ 4) ชุมชนต้องมีการจัดการหามาตรการป้องกันและเฝ้าระวังที่มีค่าใช้จ่ายต่ำ มีศักยภาพขององค์กรกลุ่มที่เข้มแข็งและมีผู้นำที่มีความสามารถสูง และ 5) คนในชุมชนต้องมีความกลมกลืนกันของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ชุมชนท้องถิ่นลุกขึ้นมารวมกลุ่มกันจัดการตนเองเป็นองค์กรที่มีพลังเป็นการจุดประกายทางเลือกใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่นเป็นองค์กรหลักในการจัดการ (community based natural resource management)

6. องค์ความรู้จากการวิจัย

การศึกษาเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแบบมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษา เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) บ้านท่าพิกุล อำเภอนาทม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำให้ได้รับองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์จากการวิจัย ดังนี้

1. กลยุทธ์เชิงรุกเป็นการเสริมสร้างศักยภาพแก่กลุ่มเครือข่ายอาสาสมัครฯ การใช้เครื่องมือเชิงบูรณาการภูมิปัญญาชาวบ้านกับเทคโนโลยีสมัยใหม่
2. กลยุทธ์แก้ไขเป็นการส่งเสริมสนับสนุนการสร้างความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกการพัฒนาเชิงบูรณาการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการตนเอง
3. กลยุทธ์ป้องกันเป็นการปรับเปลี่ยนช่วงเวลาพัฒนาแบบประชาอาสาให้เหมาะกับการเปลี่ยนแปลงบริบทพื้นที่และการเร่งขยายขอบเขตโครงการทวงคืนผืนป่าให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น
4. กลยุทธ์แก้วิกฤตเป็นการบังคับใช้กฎหมายให้ทั่วถึงเป็นธรรม และการเพิ่มมาตรการเฝ้าระวังป้องกันการอนุรักษ์พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ด้วยวิธีเชิงบูรณาการ

แผนภาพที่ 1 กลยุทธ์การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
อย่างยั่งยืน

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

7. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในโครงการทวงคืนผืนป่า เช่น กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งควรขยาย เร่งรัด และมีการติดตาม บังคับใช้กฎหมายให้มากขึ้น และมีการติดตามตรวจสอบที่จริงจังต่อเนื่อง เพราะสามารถทวงคืนพื้นที่ป่าที่ผิดกฎหมายได้มากขึ้น ในขณะที่ผู้บุกรุกรายใหม่ก็จะไม่กล้าบุกรุกพื้นที่ใหม่เพิ่มขึ้น

1.2 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) ควรมีการศึกษา ทบทวนข้อกฎหมายและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวกับการสนับสนุน และส่งเสริมการอนุรักษ์ สงวน คุ้มครอง และฟื้นฟู ตามข้อกฎหมายที่ออกใหม่ในช่วงรัฐบาล คสช. และรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งในปัจจุบัน ในส่วนเนื้อหาอันเป็นประโยชน์ต่อการรักษาและเพิ่มสิทธิหน้าที่และสวัสดิการสมาชิกและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นโดยภาพรวม

2. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

กลยุทธ์ทางเลือกของบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มีดังนี้

2.1 ในส่วนของกลยุทธ์เร่งด่วนและแก้ไข เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) ควรมีการผลักดันให้มีการโครงการพัฒนาสร้างความเข้มแข็งของอาสาสมัครให้มีการปฏิบัติการจริงในพื้นที่ โดยเน้นการให้ความรู้ สร้างและเผยแพร่ความเข้าใจ และจิตสำนึกการใช้ชีวิตแบบการ

จัดการทรัพยากรรวม (Common-Pool Resources) แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง และการจัดการตนเอง (Self Governance) อย่างยั่งยืนบนฐานของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ด้วยการดำเนินงานเชิงบูรณาการ ใช้นวัตกรรม เครื่องมือสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการติดตามตรวจการปฏิบัติงานด้วยกระบวนการ “PDCA” คือ คิดวางแผน นำไปปฏิบัติ ตรวจสอบ และการปรับแก้ และการประสานงานด้วยสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) ให้กว้างมากยิ่งขึ้น ทั้งจากกรรมการและสมาชิกอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) และประชาชนในชุมชนท้องถิ่น

2.2 กลยุทธ์ป้องกัน กลุ่มส่งเสริมและประสานงานเครือข่ายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งควรมีการศึกษาวิเคราะห์ทบทวนงาน “ประชาอาสา” ในพื้นที่ เช่น วันปลูกต้นไม้ ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและสภาพแวดล้อมของสภาพการณ์ธรรมชาติ

2.3 สำหรับกลยุทธ์การแก้วิกฤต เครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทะเล (อสทล.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสร้างแนวปฏิบัติและมาตรการเฝ้าระวัง การปักเขตแดนอนุรักษ์พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ และเร่งรัดตรวจสอบ ผลักดันการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง และให้เกิดความเป็นธรรมเสมอภาคกับทุกฝ่าย

เอกสารอ้างอิง

- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2556). *ข้อมูลเบื้องต้นของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง*. สืบค้นเมื่อ 3 ธันวาคม 2564, จาก http://marinegiscenter.dmcg.go.th/km/coastalerosion_doc1#.UwyweNJdVIF.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2551). *รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมอย่างง่ายสำหรับชุมชน*. ใน สุวลักษณ์ สารุมนัสพันธุ์ (บรรณาธิการ), *รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมอย่างง่ายสำหรับชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 1), 1. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

- กรรณิการ์ นาคฤทธิ์. (2558). การศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษาธนาคารปูม้า ชุมชนคลอง อบต. หมู่ที่ 4 ตำบลบางแก้ว อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้. (2549). การจัดการทรัพยากรชุมชนชายฝั่งโดยชุมชนศึกษากรณีการทำซั้งของชุมชนบ้านทอน ต.โคกเคียน อ.เมือง จ.นราธิวาส. (รายงานวิจัย). สงขลา: หจก.โฟ-บาร์ด สงขลา.
- ชล บุนนาค. (2554). แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม : ประสบการณ์จากต่างประเทศ และแนวคิดในประเทศไทย. นนทบุรี: สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปร.).
- วิลาสินี กนิษฐานพวงศ์. (2556). การจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเลโดยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนชายฝั่งตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ.
- ศิริชัย กุมารจันทร์. (2558). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรประมงในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. (รายงานการวิจัย). สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2558). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา การทบทวนและปรับปรุงแผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2556 - 2559. (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- อภิษฎา คุณาพรธรรม. (2551). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- อรทัย หนูสงค์. (2560). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ : กรณีศึกษาหมู่ที่ 1 ตำบลป่าขาด อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สงขลา.
- Carlson, L. & Berkes, F. (2005). Co-management: concepts and methodological implications. *Journal of Environmental Management*, 75(1), 65-76.

Fleishman, R. (2006). *Co-management as a solution to the “Tragedy of the Commons”?* *Lessons from Thai Fisheries*. New York: Maxwell School of Syracuse University.

Ostrom, E. (2010). Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems. *American Economic Review*, 100(3), 641-672.